

Д.О. Масюта *

ПРО ОДИН РІДКІСНИЙ ТИП АМФОР РИМСЬКОГО ЧАСУ З ТІРИ

До наукового обігу вводяться фрагменти амфор типу VIII за класифікацією А. Опайца, знайдені в Тірі. Розглядаються питання, пов'язані з їх морфологією, хронологією, ареалом розповсюдження. Робиться припущення про те, що їх надходження у Тіру пов'язане з римською військовою присутністю у місті в II — першій половині III ст. н. е.

Ключові слова: амфори, тип VIII за А. Опайцем, пізньоримський час, Тіра, Причорномор'я, Подунав'я, римські провінції, римська військова присутність.

Завдяки своєму розташуванню біля гирла Дністра, Тіра знаходилась на перетині торговельних маршрутів, що з'єднували її з варварськими племенами Подністров'я, античними містами Північного Причорномор'я та населеними пунктами римських провінцій (рис. 2, б). Через неї у II — першій половині III ст. н. е. проходив морський шлях з Фракії до Трапезунду, вздовж західного і північного узбережжя Чорного моря, по якому переміщувались військові підрозділи Римської імперії та здійснювалось їх постачання провізією. Цей маршрут, з позначенням найбільш важливих пунктів (в тому числі і Тіри), зображений на ітнерарії, нанесеному на шкіряну оббивку щита з Дура-Европос, що датується між 230 та 235 рр. н. е. (Ельницький 1937, с. 244—245; Подосинов 1999, с. 239, 251, рис. 1).

Важливе значення для реконструкції торговельних контактів має вивчення амфорної тари — однієї з найбільш поширених категорій археологічного матеріалу Тіри. В пізньоримський час амфорний імпорту цього античного міста в основному був представлений доволі поширеною продукцією понтійських центрів, хоча в його керамічному комплексі зустрічаються також і дуже рідкісні екземпляри тари. До останніх, безумовно, слід віднести і амфори типу VIII за класифікацією А. Опайца.

Цей різновид амфорної тари було виділено відносно нещодавно на матеріалах Нижнього Подунав'я (Ораїт 2004а, р. 299). Раніше такі посудини помилково ототожнювали з західно-середземноморськими амфорами типу 15 за М. Келемен (Vjelajac 1996, р. 31). У Північному Причорномор'ї вони надзвичайно рідкісні. Так, в цій частині Понтійського регіону відома лише одна амфора, виявлена при дослідженні могильника «Совхоз № 10» у Південно-Західному Криму. При публікації її було віднесено до типу XIV класифікації, спеціально розробленої для керамічної тари некрополя (Стржелецкий и др. 2005, 72). Отже, мета нашої роботи — введення до наукового обігу знахідок амфор цього рідкісного типу з матеріалів Тіри та визначення шляхів надходження їх у місто.

Амфори типу VIII за А. Опайцем поділяються на два варіанти, що відрізняються як за морфологією, так і за часом побутування. Перший (ранній) варіант представлений переважно уламками та фрагментованими посудинами. Уявлення про їх форму можна скласти лише за згаданим вище єдиним цілим екземпляром з могильника «Совхоз № 10» (рис. 2, 7). Його знайдено в могилі II — першої половині III ст. н. е., де він був вторинне використаний у якості поховальної урни (Ораїт 2004а, р. 299, fig. 13; Ораїт 2004б, р. 14—15; Стржелецкий и др. 2005, с. 72, табл. VIII, 3).

Для амфор раннього варіанту характерний воронкоподібний вінець з підрізаним верхнім краєм та незначною підрізкою зовні, вузьке високе горло, що поступово розширюється до низу і плавно переходить у витягнутий, веретеноподібний тулуб, поверхня якого вкрита частим рифленням, та висока ніжка, циліндричної форми. В верхній частині останньої, в місці, де вона переходить у тулуб, рельєфно виділений «поясок». Підшва трохи ширша за саму ніжку, пласка, з невеликим округлим виступом у центрі. Довгі, овальні у перетині ручки одним кінцем кріпляться до вінця, іншим — до нижньої частини горла (рис. 1, 7).

Висота таких посудин складає 86 см, максимальний діаметр варіюється між 21 та 28 см

* МАСЮТА Денис Олександрович — аспірант кафедри археології та етнології України, Одеський Національний університет ім. І.І. Мечникова.

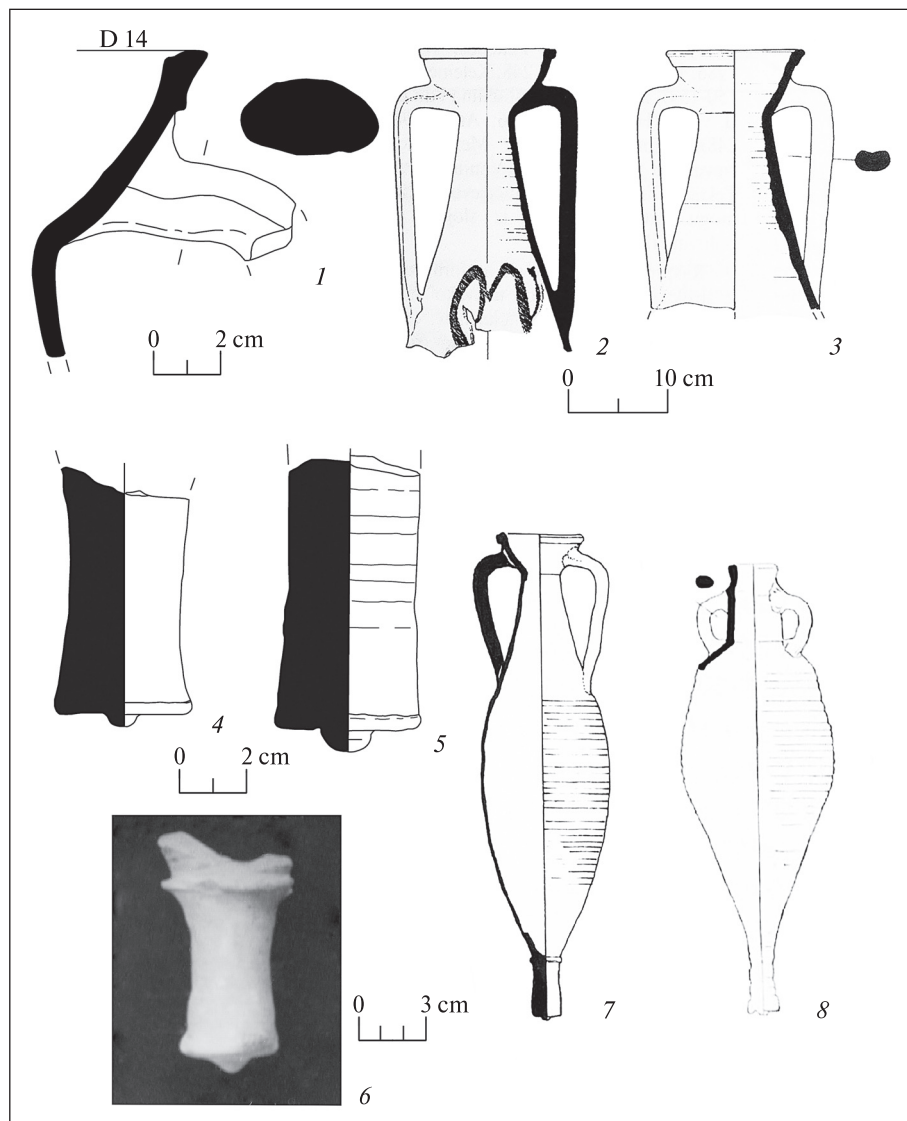

Рис. 1. Амфори типу VIII за А. Опайцем раннього (1–7) і пізнього (8) варіантів. 1, 4–6 — Тіра; 2 — Виминацій (за: Vjelajac 1996); 3 — Трансдіерна (за: Vjelajac 1996); 7 — «Совхоз № 10» (за: Ораїт 2004а); 8 — Бероє (за: Ораїт 2004б)

(Ораїт 2004а, р. 299), діаметр вінця — між 13,5 та 15,3 см, діаметр підшви ніжки становить 4,0–5,0 см (Vjelajac 1996, sl. VII, 38, 41; Стржелецкий и др. 2005, табл. VIII, 3). Їх обсяг коливається від 14,9 до 17,862 літрів (Ораїт 2004б, р. 15).

В Тірі були зафіксовані знахідки саме раннього варіанту досліджуваного типу амфор. Це, передусім, фрагмент вінця з прикріпленою до нього овальною у перетині ручкою¹. Уламок зберігся на висоту 9,2 см, діаметр вінця становить 14 см (рис. 1, 1). Він був знайдений у 1997 р. на рівні підлоги в приміщенні 568

(Росохацкий и др. 1997, с. 51), яке відноситься до золотоординського періоду (XIII–XIV ст.) (Самойлова и др. 2002, с. 180, 183). Окрім досліджуваного фрагменту, в нижній частині заповнення приміщення виявлено й інші уламки амфор перших століть н. е. (Росохацкий и др. 1997, с. 24). Це явище є типовим для середньовічного Білгороду, при будівництві споруд якого руйнувались та переміщувались культурні нашарування античної Тіри. Дуже часто золотоординські приміщення засипались перевідкладеними напластуваннями, котрі містили археологічні знахідки римського часу.

Оформлення вінця досліджуваного фрагменту характерне для раннього різновиду амфор, проте має свої особливості: його зовнішня поверхня та верхній край оброблені з нахи-

¹ Фрагмент зберігається в фондах Білгород-Дністровського краєзнавчого музею. Шифр: БДКМ, БТЭ–97, сп. 22.

Рис. 2. Карта розповсюдження раннього варіанту амфор типу VIII за А. Опайцем. 1 — Виминачий; 2 — Трандієрна; 3 — Нови; 4 — Троєзміс; 5 — Егісус; 6 — Тіра; 7 — «Совхоз № 10»

лом всередину, останній також профільований неглибоким жолобком. Найбільш близька за формою вінця верхня частина амфори була знайдена в Виминачії (рис. 1, 3), де датується першою половиною II ст. н. е. (Vjelajac 1996, с. 31, sl. VII, 38). Вірогідно, саме до цього часу і відноситься фрагмент, знайдений у Тірі.

До раннього варіанту амфори типу VIII за А. Опайцем також слід віднести ніжку з «пояском» в верхній частині та з округлим виступом на підшві. Вона була виявлена під час розкопок Тіри в 1980 р., у приміщенні 23-Ф. Нашарування першого будівельного періоду, з якого походить ця знахідка, датується II—III ст. н. е. (Клейман, Кравченко 1981, с. 21, ф. 57, 4). Висота ніжки становить 11 см, а діаметр її підшви — 4,5 см (рис. 1, б).

Уламок ще однієї амфорної ніжки з округлим виступом на пласкій підшві знайдено при дослідженні пам'ятки у 2002 р. в заповненні коридору (приміщення 843) багатокамерного будинку XII (Самойлова и др. 2002, с. 79—81). Будівництво цієї споруди припадає на пізньоантичний період (Самойлова 2007, с. 125; Самойлова 2008, с. 142), хоча в ході її розкопок було зафіксовано велику кількість археологічного матеріалу II—III ст. н. е. (Самойлова и др. 2002, с. 81). Напевно, саме цим часом і датується наш фрагмент. Верхню частину ніжки, де мав би знаходитись «поясок», відбито, проте за

кольором керамічного тіста та за його складом вона може бути віднесена до керамічної тари досліджуваного типу. Фрагмент зберігся на висоту 7,6 см, діаметр підшви дорівнює 4,0 см (рис. 1, 4)².

В фондах Білгород-Дністровського краєзнавчого музею зберігається нижня частина ніжки (шифр А-1199) (рис. 1, 5), котра морфологічно дуже близька до амфори досліджуваного типу, що була виявлена у могильнику «Совхоз № 10» (рис. 1, 7). Ніжка сформована з щільної слюдянистої глини з рожевим відтінком, а її поверхня вкрита ангобом світлобежевого кольору. Вірогідно, що цей уламок також походить з Тіри, проте точне місце, контекст та обставини його виявлення, на жаль, невідомі.

Цікаво, що в Тірі амфори другого (пізнього) варіанту типу VIII за А. Опайцем поки що не були знайдені. Для таких посудин характерні коротке циліндричне горло з складнопрофільованим вінцем, петлеподібні ручки, значно менші розміри тулуба та ніжка без «пояска» (рис. 1, 8).

Амфори раннього варіанту типу VIII за А. Опайцем за формою ніжки, при абсолют-

² Уламок ніжки знаходиться в фондах Білгород-Дністровського краєзнавчого музею. Шифр: БТЭ-02, сл. 112.

ній морфологічній відмінності інших профільних частин, дуже близькі до амфор типу 36 за класифікацією Д. Парасківа (Paraschiv 2006, р. 81—82, pl. 17, 10, 13—15), уламки яких також знайдені в Тірі. Останні відрізняються лише відсутністю «пояска» в верхній частині. Більшість ніжок, виявлених в результаті археологічного дослідження цього античного міста, дуже фрагментовано, що значно ускладнює їх ідентифікацію.

Також слід відзначити, що на перший погляд, тара обох типів близька і за складом керамічного тіста. Посудини типу VIII за А. Опайцем виготовлені з щільної, добре відмученої керамічної маси бежево-червоного кольору, з візуально помітними рідкими домішками слюди. Їх поверхня вкрита ангобом світло-бежевого кольору. До складу керамічного тіста амфор типу 36 за Д. Парасківим також входять домішки слюди, проте їх кількість значно більша, до того ж, формувальна маса деяких екземплярів містить пісок та не ідентифіковані частки коричневого кольору. Черепок цих посудин у зламі червоний, рожевий чи бежево-жовтий, а ангоб — бежево-білий або темно-рожевий.

Центр виробництва амфор типу VIII за А. Опайцем залишається нелокалізованим. Проте, виходячи з візуально помітних особливостей складу керамічного тіста, можна припустити, що їх виготовляли в Середземномор'ї, можливо в його східній частині. Хоча знахідки досліджуваних амфор в цьому регіоні поки що не зафіксовані, відомо, що формувальна маса керамічної тари, виготовленої на узбережжі Малої Азії, часто містить включення слюди (Quirig 2015, р. 169).

Морфологічні ознаки (високе горло, веретеноподібний, витягнутий тулуб) та покриття ангобом опосередковано вказують на те, що ці посудини були призначені для транспортування рідини. Мало імовірно, що таким товаром була оливкова олія. Судячи з форми амфор типів 20 та 24 за Г. Дресселем, керамічна тара, в котрій в римську епоху перевозилась оливкова олія, характеризується округлим, майже сферичним (Peacock, Williams 1991, р. 136, fig. 67) або яйцеподібним тулубом (Ораїт 2007, р. 628—629, fig. 1, 3a, 3b; 2, 4). На думку А. Опайца, в досліджуваній амфорній тарі могло перевозитись вино (Ораїт 2004b, р. 15).

Амфори раннього варіанту типу VIII за А. Опайцем датуються здебільшого II—III ст. н. е., хоча посудину, що походить з Егісусу, від-

носять до кінця I ст. до н. е. — початку I ст. н. е. (Ораїт 2004a, р. 299). У IV ст. н. е. починається виготовлення амфор пізнього варіанту, які побутували до кінця IV — початку V ст. н. е. (Ораїт 2004b, р. 15) та набули поширення здебільшого в Західному Причорномор'ї, хоча зустрічаються і в північній частині регіону (Ораїт 2004a, р. 299, fig. 14).

Судячи з опублікованих матеріалів, ареал розповсюдження амфор раннього варіанту типу VIII за А. Опайцем невеликий і переважно припадає на Подунав'я. Фрагментовані посудини знайдені у Нижній Мезії: в Егісусі (Ораїт 1980, pl. IV, 1; Ораїт 2004b, р. 14), Новах (Biernacki, Klenina 2010, р. 984—985, fig. 4, 9), Троезмісі (Ораїт 1980, р. 306, pl. VIII, 4), Вишині (Ораїт 2004b, р. 14) (рис. 2, 3—5). Ще дві верхні частини амфор походять з Верхньої Мезії, де були виявлені у Трансдієрні та Виминації (Vjelajac 1996, р. 31, sl. VII, 38, 41) (рис. 1, 2, 3; 2, 1, 2).

Привертає увагу той факт, що практично всі знахідки ранніх амфор типу VIII за А. Опайцем були здійснені при дослідженні римських військових таборів або міст, де у II—III ст. н. е. дислокувались військовослужбовці Римської імперії.

На перший погляд, виключення становить вже згадувана ціла посудина з могильника «Совхоз № 10». Проте ця археологічна пам'ятка розташована неподалік від Херсонесу, звідки амфора і могла потрапити до населення, що залишило некрополь. В цьому місті, а також в його окрузі, з початку II ст. н. е. (Сарновски 2000, с. 210), або з рубежу 40-х — 50-х рр. цього століття (Зубарь 2000, с. 255) перебував римський військовий контингент, переведений з провінції Нижня Мезія.

Це спостереження може стосуватися і Тіри, куди, після підкорення Дакії на початку II ст. н. е., з тієї ж Нижньої Мезії була виведена вексилляція, яка спочатку комплектувалась з військовослужбовців V Македонського легіону та допоміжних підрозділів (Сон 1993, с. 31). Військовий контингент перебував тут до середини III ст. н. е. і на різних етапах складався з солдат V Македонського, XI Клавдієвого, I Італійського легіонів та ауксиліїв (Зубарь, Сон 1999, с. 119, 122). Римська військова присутність в місті засвідчена як епіграфічними даними (присяжувальні написи, легіонні клейма на черепиці) (Карышковский, Клейман 1985, с. 98—99), так і речовими знахідками. До останніх в першу чергу відносять предмети озброєн-

ня та елементи римського військового спорядження (Клейман 1971, с. 233, 237, рис. 8; Черненко, Зубарь, Сон 1989, с. 250—252; Сон, Назаров 1993, с. 120—123; Зубарь, Сон 1999, с. 121), вотивну скульптуру з зображенням фракійського вершника (Фурманська 1965, с. 163), а також фрагменти мортаріїв (Клейман, Сон 1983, с. 52—53). Крім того, на території цитаделі відкриті залишки так званої «будівлі вексилляції», що була перекрита черепицею з клеймами I Італійського легіону (Клейман 1971, с. 229—238; Карышковский, Клейман 1985, с. 100—101).

Слід відзначити, що жодну із знахідок амфор типу VIII за А. Опайцем, зроблених у Тірі, не можливо достеменно пов'язати з перебуванням римських військових в місті. Один з фрагментів виявлено за межами цитаделі, на території якої, імовірно, і розміщувався гарнізон, а ще два уламка походять з перевідкладених верств, якими були заповнені комплекси пізньоантичного та середньовічного часу. Втім, це зовсім не означає, що данні посудини не могли використовуватися римськими солдатами. Ці фрагменти, разом з культурними нашаруваннями римської доби, могли бути переміщені при переплануванні території цитаделі в більш пізній час.

Таким чином, в Тірі присутні лише амфори раннього варіанту типу VIII за А. Опайцем. Невелика кількість знахідок виключає прямі постачання їх у місто. Більш вірогідним є імпорт цієї керамічної тари з Нижнього Подунав'я внаслідок торгівельних операцій, що мали посередницький характер. Можна припустити, що цю амфору тару виготовляли впродовж II—III ст. н. е. у одному з східно-середземноморських виробничих центрів, випуск продукції якого, в основному, був орієнтований на забезпечення римських військових контингентів, котрі базувались у провінціях Верхня та Нижня Мезія. При чому надходили вони переважно на територію останньої. Разом з тим, цілком можливо, що товари у досліджуваних посудинах могли купуватись і громадським населенням.

Ранні амфори типу VIII за А. Опайцем майже не зустрічаються за межами обох Мезій і практично не відомі на цивільних пам'ятках. Такий розподіл знахідок навряд є випадковим — їх поширення на схід, вірогідно, пов'язане з просуванням римських військових підрозділів. Відомо, що раціон римських солдат був доволі рясним. Разом з зерном, м'ясом, оливковою олією (або еквівалентними їй про-

дуктами) (Klenina 2005, p. 403) вони отримували і достатню кількість вина (Винокуров 1999, с. 176). Як вже зазначалось вище, основним товаром, котрий перевозився у досліджуваних амфорах, імовірно, було вино. Тому не дивно, що їх вміст міг бути призначений і для римських військових.

Можливо, амфори типу VIII за А. Опайцем потрапили в Тіру разом з римськими солдатами із Нижньої Мезії за маршрутом, зображеним на ітінерарії з Дура-Европос, під час виведення вексилляції або в ході подальших ротаций військових упродовж II — першої половини III ст. н. е. Втім, обставини тірських знахідок роблять наші уявлення про шляхи їх надходження у місто доволі гіпотетичними. В будь-якому разі, вони значно розширюють ареал розповсюдження цього рідкісного різновиду тари та свідчать про контакти Тіри з містами дунайських провінцій Римської імперії.

- Винокуров Н.И. Виноделие античного Боспора. Москва, 1999.
- Ельницкий Л.А. Новый источник по географии Северного Причерноморья. *Вестник древней истории*. 1937, № 1, с. 240—246.
- Зубарь В.М. О римских войсках в Херсонесе и его округе в середине II — первой трети III вв. *Балаклава. Римская военная база и святилище Юпитера Долихена* (отв. ред. Т. Сарновски, О.Я. Савеля). Варшава, 2000, с. 252—264.
- Зубарь В.М., Сон Н.А. Нові археологічні данні про римську залозу Тіри. *Археологія*. 1999, № 3, с. 118—123.
- Карышковский П.О., Клейман И.Б. Древний город Тира. Киев, 1985.
- Клейман И.Б. Раскопки помещения вексилляции I Итальянского легиона в Тире. *Материалы по археологии Северного Причерноморья*. 1971, вып. 7, с. 229—238.
- Клейман И.Б., Кравченко А.А. Отчет о раскопках Тир и средневекового Белгорода Белгород-Тирской экспедицией Одесского археологического музея в 1980 г. *Научовий архів Одеського археологічного музею НАН України*. Д. № 88100.
- Клейман И.Б., Сон Н.А. Западнопонтійские и провинциально-римские культурно-экономические связи Тир. *Материалы по археологии Северного Причерноморья* (отв. ред. В.П. Ванчугов, Г.А. Дзис-Райко). Киев, 1983, с. 47—59.
- Подосинов А.В. Черное море в картографической традиции античности и раннего средневековья. *Древнейшие государства Восточной Европы 1996—1997 гг. Северное Причерноморье в античности. Вопросы источниковедения* (отв. ред. А.В. Подосинов). Москва, 1999, с. 237—252.
- Росохацкий А.А., Батизат Г.В., Кожокару В., Оприш И. Отчет о работе Белгород-Тирской экспедиции Института археологии НАН Украины при участии Института фракологии Румынии в 1997 г. *Научовий архів Інституту археології НАН України*. Д. № 1997/71.
- Самойлова Т.Л. Основні підсумки робіт на пам'ятці Тира-Білгород і подальші перспективи дослідження. *Архе-*

- ологічні дослідження Львівського університету. 2007, вип. 10, с. 120—130.
- Самойлова Т.Л. Новые данные о позднеантичной Тире. *Краткие сообщения Одесского археологического общества* (отв. ред. С.Б. Охотников, В.Г. Петренко). Одесса, 2008, с. 140—143.
- Самойлова Т.Л., Кожокару В., Богуславский Г.С. Античная Тира — средневековый Белгород (отчет о раскопках за 1996—1999 гг.). *Tyras — Cetatea Albă / Belhorod-Dnistrov'kyj. Săpături 1996—1999* (edited by P. Roman, S. Kruzickij). Buharesti, 2002, № I, p. 159—186.
- Самойлова Т.Л., Кожокару В., Смольянинова С.П., Богуславский Г.С., Остапенко П.В. Отчет о работе украино-румынской Белгород-Тирской экспедиции в 2002 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. Д. № 2002/93.
- Сарновски Т. Надгробие вольноотпущенников IOSPEI² 562 и вопрос о времени введения римского гарнизона в Херсонес. *Римская военная база и святилище Юпитера Долихена* (отв. ред. Т. Сарновски, О.Я. Савеля). Варшава, 2000, с. 206—211.
- Сон Н.А. Тира римского времени. Киев, 1993.
- Сон Н.О., Назаров В.В. Знахідки римської зброї в Тірі та Ольвії. *Археологія*. 1993, № 1, с. 120—123.
- Стржелецкий С.Ф., Высотская Т.Н., Рыжова Л.А., Жесткова Г.И. Население округа Херсонеса в первой половине I тысячелетия новой эры (по материалам некрополя «Совхоз № 10»). *Stratum plus*. 2005, № 4, с. 27—277.
- Черненко Е.В., Зубарь В.М., Сон Н.А. Бутероль из Тиры. *Советская археология*. 1989, № 2, с. 250—252.
- Biernacki A.B., Klenina E.J. Trade Relations Between the Lower Danube Region and Mediterranean in the Late Roman Period: The Ceramic Evidence from Novae (Moesia Secunda). *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry. Comparison between western and eastern Mediterranean* (eds. S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci). Oxford, 2010, vol. II, p. 983—992.
- Bjelajac L. Amfore gornjo mezijskog Podunavlja. Belgrade: Archaeological Institute Belgrade, 1996.
- Klenina E. Supply of the Legio I Italica at Novae (Moesia Inferior) and Tauric Chersonesos. *Limes XIX. Proceeding of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies. Pécs, Hungary, September 2003* (eds. Z. Visy). Pécs, 2005. p. 403—414.
- Opaïț A. Consideratii preliminare asupra amforelor romane si romano-bizantine din Dobrogea. *Peuce*. 1980, 8, p. 291—327.
- Opaïț A. The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia. *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of International Colloquium at the Danish Institute at Athens, 26—29 September, 2002* (eds. J. Eiring, J. Lund). Oxford, 2004a, p. 293—308.
- Opaïț A. Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th—6th centuries AD). Oxford: BAR International Series, 2004b.
- Opaïț A. From Dr 24 to LR 2? *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. BAR International Series*. 2007, № 1662 (II), p. 627—643.
- Paraschiv D. Amfore romane și romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I—VII p. Chr.). Iași: Editura Fundației Axis, 2006.
- Peacock D., Williams D. Amphorae and the Roman economy. London-New York, 1991.
- Quiri E. Imports of eastern transport amphorae to Turin (Italy). *Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean* (eds. S. Demesticha). Uppsala, 2015, p. 161—180.

Надійшла 06.07.2018

Д.А. Масюта

Аспирант, кафедра археології та етнології України, Одеський Національний університет ім. І.І. Мечникова

ОБ ОДНОМ РЕДКОМ ТИПЕ АМФОР РИМСКОГО ВРЕМЕНИ ИЗ ТИРЫ

Статья посвящена публикации происходящих из Тиры находок амфор раннего варианта типа VIII по классификации А. Опайца. Это сосуды одной из наиболее редких разновидностей керамической тары позднеимперского времени. В Тире они представлены несколькими фрагментами профильных частей. Центр их производства пока не локализован, однако, судя по визуально различимым особенностям состава керамического теста, можно сделать предположение о производстве этих изделий в Восточном Средиземноморье. Морфологические признаки указывают, что данные амфоры предназначались для транспортировки и хранения вина.

Ареал таких сосудов — преимущественно провинции Верхняя и Нижняя Мезия. В Северном Причерноморье они очень редки. Единственный известный экземпляр был обнаружен в могильнике «Совхоз 10», расположенном в округе Херсонеса. Практически все амфоры данного типа были найдены при исследовании римских военных лагерей или городов, где во II—III вв. н. э. дислоцировались римские войска. Такое распределение находок не случайно и может быть связано с обеспечением римских воинских контингентов. Это наблюдение может касаться и Тиры, куда с начала II в. н. э. из Нижней Мезии была выведена вексилляция. Римское военное присутствие в городе засвидетельствовано эпиграфическими и археологическими данными.

Возможно, рассматриваемая разновидность амфорной тары попала в Тиру вместе с римскими солдатами из Нижней Мезии при выводе вексилляции или в ходе дальнейших ротаций военных на протяжении II — первой половины III вв. н. э. Также вероятен импорт вина, содержащегося в этих сосудах, из Нижнего Подунавья в результате торговых операций, имевших посреднический характер.

К л ю ч е в ы е с л о в а: амфоры, тип VIII по А. Опайцу, позднеимперское время, Тира, Причерноморье, Подунавье, римские провинции, римское военное присутствие.

ON THE ONE RARE TYPE OF ROMAN AMPHORAE FROM TYRAS

The paper deals with the publication of amphorae finds from Tyras classified as the early variant of type VIII according to A. Opaït. These vessels are attributed as one of the rarest varieties of the late Roman pottery ware. In Tyras these vessels are represented by several fragments of profile parts. Their center of production has not been localized yet. However judging by the visually distinct features of the clay composition, one can assume that they were made in the Eastern Mediterranean. The morphological features indicate that these amphorae were intended for transportation and storage of wine.

The spread area of such vessels is the territory of provinces Moesia Superior and Moesia Inferior. They are very rare in the North Pontic region. The only known sample was found at the “Sovkhoz 10” cemetery located in the vicinity of Chersonesus. Almost all amphorae of this type were found during the excavations of Roman military camps or cities, where Roman soldiers were stationed during the 2nd – 3rd centuries CE. Such a distribution of findings is hardly accidental and may be related to the provision of Roman military contingents. That observation may also apply to Tyras, where the vexillatio was shifted from the Moesia Inferior since the beginning of the 2nd century CE. The Roman military presence in the city is evidenced by the epigraphic and archaeological data.

Perhaps, the variety of transport amphorae under study occurred in Tyras together with Roman soldiers from Moesia Inferior when shifting the vexillatio or during further rotations of troops during the 2nd – first half of the 3rd century CE. It is also likely that the wine contained in these vessels was imported from the Lower Danube River region as a result of mediatorial commercial trade.

Key words: amphorae, type VIII by A. Opaït, late Roman period, Tyras, Black Sea region, the Danube River region, Roman provinces, Roman military presence.

References

- Biernacki A.B., Klenina E.J. Trade Relations Between the Lower Danube Region and Mediterranean in the Late Roman Period: The Ceramic Evidence from Novae (Moesia Secunda). *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry. Comparison between western and eastern Mediterranean* (eds. S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci). Oxford, 2010, vol. 2, pp. 983-992.
- Bjelajac L. Amfore gornjo mezijskog Podunavlja. Belgrade, 1996.
- Chernenko E.V., Zubar V.M., Son N.A. Buterol iz Tiry. *Sovetskaia arkeologija*. 1989, no. 2, pp. 250-252.
- Elnytskii L.A. Novyi istochnik po geografii Severnogo Prichernomoria. *Vestnik drevnei istorii*. 1937, no. 1, pp. 240-246.
- Karyshkovskiy P.O., Kleiman I.B. Drevnii gorod Tira. Kyiv, 1985.
- Kleiman I.B. Raskopki pomeshcheniia veksilliatsii I Italiiskogo legiona v Tire. *Materialy po arkeologii Severnogo Prichernomoria*. 1971, vol. 7, pp. 229-238.
- Kleiman I.B., Kravchenko A.A. Otchet o raskopkakh Tiry i srednevekovogo Belgoroda Belgorod-Tyrskoi ekspeditsiei Odesskogo arkeologicheskogo muzeia v 1980 g. *Naukovyi arkhiv Odesskoho arkeolohichnoho muzeiu NAN Ukrainy*. D. № 88100.
- Kleiman I.B., Son N.A. Zapadnopontiiskie i provintsialnorimskie kulturno-ekonomicheskie svyazi Tiry. *Materialy po arkeologii Severnogo Prichernomoria* (eds. V.P. Vanchugov, G.A. Dzis-Raiko). Kyiv, 1983, pp. 47-59.
- Klenina E. Supply of the Legio I Italica at Novae (Moesia Inferior) and Tauric Chersonesos. *Limes XIX. Proceeding of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies. Pécs, Hungary, September 2003* (ed. Z. Visy). Pécs, 2005, pp. 403-414.
- Opaït A. Consideratii preliminare asupra amforelor romane si romano-bizantine din Dobrogea. *Peuce*. 1980, no. 8, pp. 291-327.
- Opaït A. The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia. *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of International Colloquium at the Danish Institute at Athens, 26-29 September, 2002* (eds. J. Eiring, J. Lund). Oxford, 2004a, pp. 293-308.
- Opaït A. Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th-6th centuries AD). Oxford, 2004b.
- Opaït A. From Dr 24 to LR 2? *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. BAR International Series*. 2007, vol. 1662 (2), pp. 627-643.
- Paraschiv D. Amfore romane și romano-bizantine în zona Dunării de Jos (sec. I-VII p. Chr.). Iași, 2006.
- Peacock D., Williams D. Amphorae and the Roman economy. London; New York, 1991.
- Podosinov A.V. Chernoe more v kartograficheskoi traditsii antichnosti i rannego srednevekovia (ed. A.V. Podosynov). *Drevneishye gosudarstva Vostochnoi Evropy 1996-1997 gg. Severnoe Prichernomorie v antychnosti. Voprosy istochnikovedeniia*. Moskva, 1999, pp. 237-252.
- Rosokhatskyi A.A., Batyzat G.V., Kozhokaru V., Oprysh I. Otchet o rabote Belgorod-Tyrskoi ekspeditsii Instituta arkeologyy NAN Ukrainy pri uchastii Instituta frakologyy Rumynii v 1997 g. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. D. № 1997/71.
- Samoilova T.L. Osnovni pidsumky robit na pamiattsi Tira-Bilhorod i podalshi perspektyvy doslidzhennia. *Arkeolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*. 2007, vol. 10, pp. 120-130.
- Samoilova T.L. Novye dannye o pozdneantichnoi Tire. *Kratkie soobshcheniia Odesskogo arkeologicheskogo obshchestva* (eds. S.B. Okhotnikov, V.G. Petrenko). Odessa, 2008, pp. 140-143.

- Samoilova T.L., Kozhokaru V., Boguslavskii G.S. Antichnaia Tira - srednevekovi Belgorod (otchet o raskopkakh za 1996-1999 gg.). *Tyras - Cetatea Albă / Belhorod-Dnistros'kyj. Săpături 1996-1999* (eds. P. Roman, S. Kryzickij). Buharesti, 2002, no. 1, pp. 159-186.
- Samoilova T.L., Kozhokaru V., Smolianinova S.P., Boguslavskii G.S., Ostapenko P.V. Otchet o rabote ukraino-rumynskoi Belgorod-Tirskoi ekspeditsii v 2002 g. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. D. № 2002/93.
- Sarnovski T. Nadgrobie volnootpushchennikov IOSPEI² 562 i vopros o vremeni vvedeniia rimskogo garnizona v Khersones. *Rimskaia voennaia baza i sviatilishche Yupitera Dolikhena* (eds. T. Sarnovski, O.Ya. Savelia), Warszawa, 2000, pp. 206-211.
- Son N.A. Tira rimskogo vremeni. Kyiv, 1993.
- Son N.O., Nazarov V.V. Znakhidky rymskoi zbroi v Tiri ta Olvii. *Arkeolohiia*. 1993, no. 1, pp. 120-123.
- Strzheletskii S.F., Vysotskaia T.N., Ryzhova L.A., Zhestkova H.I. Naselenie okrugy Khersonesa v pervoi polovine I tysiacheletia novoi ery (po materialam nekropolia "Sovkhoz № 10"). *Stratum plus*. 2005, no. 4, pp. 27-277.
- Quiri E. Imports of eastern transport amphorae to Turin (Italy). *Per Terram, Per Mare. Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Mediterranean* (ed. S. Demesticha). Uppsala, 2015, pp. 161-180.
- Vinokurov N.I. Vinodelie antichnogo Bospora. Moskva, 1999.
- Zubar V.M. O rismskikh voiskakh v Khersonese i ego okruge v seredine II - pervoi treti III vv. *Balaklava. Rimskaia voennaia baza i sviatilishche Yupitera Dolikhena* (eds. T. Sarnovski, O.Ya. Savelia). Warszawa, 2000, pp. 252-264.
- Zubar V.M., Son N.A. Novi arkeolohichni dannii pro rymsku zalohu Tiry. *Arkeolohiia*. 1999, no. 3, pp. 118-123.